

MISIR'DA İSLÂMÎ HAREKETLER: İHVÂN-I MÜSLİMÎN VE SELEFÎ GRUPLAR

Hazen GÜMÜŞKAYA*

ÖZET

Bu çalışmada esas olarak Mısır'da İslâmî bir anlayış temelinde inşa edilen halk hareketlerinin ve bu halk hareketlerinin tarihsel süreç içerisinde gösterdiği gelişim ve faaliyetlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda önce "Siyasal İslâm" kavramı açıklanmış, daha sonra İhvân-ı Müslimîn hareketinin oluşum, gelişim ve yerleşim aşamaları, Mısır siyasi tarihindeki kırılma noktaları referans alınarak takip edilmiştir. Son olarak Mısır'daki Selefî hareketler ele alınmış, bu hareketlerin 2011 devriminde oynadığı rollere dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İhvân-ı Müslimîn, Selefîlik, Mısır, Siyasal İslâm*

ISLAMIC MOVEMENTS IN EGYPT: MUSLIM BROTHERHOOD AND SALAFI GROUPS

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the popular movements built on the basis of an Islamic understanding in Egypt and the development and activities of these popular movements in the historical process. Accordingly, first the concept of "Political Islam" was explained, then the formation, development and settlement stages of the Muslim Brotherhood movement were followed with reference to the breaking points in Egyptian political history. Finally, Salafist movements in Egypt were discussed and their roles in the 2011 revolution were pointed out.

* Bilim Uzmanı, Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hazengumuskaya@bandirma.edu.tr, 000-0001-8048-0785

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application : 22 Şubat 2022

Düzeltilme Tarihi / Revision Date : 25 Mart 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 30 Mart 2022

Araştırma Makalesi/Research Article

Keywords: *Muslim Brotherhood, Salafism, Egypt, Political Islam*

1. GİRİŞ

Binlerce yıllık kadim bir tarihe sahip olan Mısır'ın, coğrafi açıdan ticaretin en önemli merkezlerinden biri sayılan Akdeniz havzasında yer almasının yanı sıra Kuzey Afrika, Arap Yarımadası ve Asya Kıtası'ndaki diğer Müslüman devletler arasında bir köprü görevi görmesi, onu Arap-İslâm dünyasının jeostratejik anlamda en önemli devletlerinden biri konumuna getirmektedir. Tarih boyunca İslâm medeniyeti geliştikçe Müslüman dünyanın ağırlık merkezleri de sürekli değişmiş; Mısır da İslâm tarihinin önemli merkezlerinden biri olarak ön plana çıkmıştır (Gencer, 2008: 81). 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında sömürgeciliğin gelişmesiyle birlikte gündeme gelen ve ardından halifelik makamının kaldırılmasıyla yeni bir anlam kazanan “Siyasal İslâm” veya “İslâmcılık” kavramlarının Mısır'daki tezahürlerinin incelenmesi, Mısır siyasetinin İslâm tandanslı hareketlerin etkisiyle nasıl ve ne ölçüde değiştiğinin analiz edilebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Siyasal İslâm olgusunun, Batı'nın ve Batı modernitesinin sömürgeci olarak Müslüman dünyaya girmesiyle birlikte, Müslümanların “Hristiyan bir hükümetin yönetimi altında Müslüman olarak yaşayabilir miyiz?” şeklinde bir sorgulama yoluna gitmesiyle ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Dönmez, 2004: 92). Bu çerçevede yerel halkın belirli standartlara uygun olarak sömürgeci/işgalci devlet tarafından “modernleştirilmeye” çalışılması, zaman içerisinde tepkisel sonuçlar doğurmuştur. Ekonomik ve siyasi alandaki Batı etkisi; dini, kültürel, ahlâkî ve geleneksel anlamda da tesirini göstermeye başladığında, farklı kültür kodlarına ve dine sahip yerel halkın bir kısmı Batı'ya ayak uydurmanın yollarını ararken, diğer kısmı ise İslâm'ı ve ulusal kimliği, üzerlerindeki bu baskıya karşı bir direnç unsuru olarak kullanmıştır. Çift taraflı olarak ele alındığında sömürgeci gücün, toplumu modernleştirme çabasını çoğunlukla İslâmî değerler üzerinden inşa etmesinin yanlış olduğunu belirtmek kadar, toplumdaki Batı karşıtı yönelimin de mutlak suretle “İslâm'ın tahrif edildiği” düşüncesiyle özdeşleştirilmesinin de son derece yanlış olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Batı'nın, Orta Doğu/İslâm dünyasını ötekileştirme üzerinden kendi varlığını yücelterek kendisini “erişilmesi gereken” seviyede görme temelli oryantalist yaklaşımına karşı, Orta Doğulular tarafından; Batı'ya ait her şeyi ve Doğulu'lar için çizdiği imajı reddetme davranışıyla özdeşleştirilen ve Batı'yı ötekileştiren bir anlayışla İslâmî anlamda öze dönüşü merkeze alan bir tutum geliştirilmiştir. Dolayısıyla siyasal İslâmcılık ve ona bağlı oluşan İslâmî hareketler, böyle bir ortamda ortaya çıkmaya ve yayılmaya başlamıştır.

Bunların yanı sıra Orta Doğu'da İsrail'in kuruluşu ve Batı'nın bu sürece destek vermesiyle çıkan savaşlarda Arap sosyalizmi ve milliyetçiliğiyle yönetilen iktidarların yaşadıkları yenilgiler, siyasal İslâm'a yönelimi ve Batı karşıtlığını hayli güçlendirmiştir (Dönmez, 2004: 96). Buna bağlı olarak Mısır'da

milliyetçilik motivasyonu ile ortaya çıkan isyanlar veya halk hareketine dönüşemeyen reformist İslâmî hareketlerin ardından, toplumun aradığı damarı bulan ve Mısır'ın sonraki seksen yılına toplumsal ve siyasal bir hareket olarak damgasını vuracak olan Müslüman Kardeşler Cemiyeti (Cem'iyetu'l-İhvâni'l Müslimîn ya da İhvân-ı Müslimîn Hareketi)¹ ortaya çıkmıştır (Çakmaktaş, 2016: 24).

2. İHVÂN-I MÜSLİMÎN'İN KURULUŞU

İslâm coğrafyasının en etkili siyasal İslâmcı örgütlerinden biri olarak; 1928'de İngiliz etkisi altındaki Mısır'ın İsmailiye kentinde öğretmenlik yapan Hasan el-Benna'nın altı Mısırlı işçiyi² yanına alarak kurduğu İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler), 1928-1931 yılları arasında cemaat olarak kalmış, 1931-1936 yılları arasında dinî bir harekete evrilmiş, 1936-1942 yılları arasında ise siyasi anlamda etkisi olan bir aktör hâline gelmiştir (Kılavuz, Mercan ve Güder, 2014: 30). Müslüman Kardeşler'in, İslâmî ustüllere geri dönülmesi ve bozulmuş düzenin bu çerçevede yeniden inşa edilmesine yönelik sergilediği duruşun yanı sıra Mısır'ın sosyo-ekonomik kriz döneminde ihtiyaç duyduğu hizmetleri sağlama konusunda da ciddi adımlar atması, hareketin zaman içerisinde geniş kitlelere ulaşmasının önünü açmıştır. Muhammed Zahid'e göre (2010: 72), İhvân'ın toplumda bir güç olarak büyümesinde ve gelişmesinde Hasan el-Benna'nın ilham verici konuşmaları, duygusal retorisi ve karizmatik liderlik vasfına sahip olması da etkili olmuştur. El-Benna tarafından kiraathanelerde anlatılarak verilmeye başlanan mücadele, önce camilerde “İslâm'a çağrı” içerikli vaazlarda kendisini göstermiş daha sonra sokak mitinglerine taşınmıştır. Ele alınan konuların kapsamı ve kullanılan propaganda araçları genişletildikçe, çok sayıda takipçi toplanmış; hareket doğal bir yayılım süreci göstermiş ve bu sayede teşkilatlanma başlamıştır.

El-Benna'nın popülaritesinin yükselmesi, onun Mısır monarşisine ve hükümetine dini danışman olarak hizmet etmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda ulusal öneme sahip konularda Kral'a mektuplar yazan el-Benna, Mısır başbakanlarına ve kabine üyelerine tavsiyelerde bulunmak için düzinelerce muhtıra göndermiştir (Zahid, 2010: 73). Notlarında, İslam hukukunu uygulama, genel olarak İslam dünyası ve özel olarak Arap ülkeleriyle bağları geliştirme ve Filistin davasını destekleme ihtiyacını vurgularken aynı zamanda kamuya açık mektuplarında, tefeciliğin, alkolün yasaklanması, hastane ve kliniklerin geliştirilmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve asgari ücret gibi konularda önemli aksiyonlar alınması çağrısında bulunmuştur (Zahid, 2010: 73). Belirli bir süre sonra İhvân'ın kendi şirketlerini, okullarını ve hastanelerini kurarak bazı sendikalar ve silahlı güçlerin içine sızması gerekçesiyle “devlet içinde bir devlet”i temsil eder hâle geldiği ifade edilmeye başlanmıştır (Çakmaktaş, 2016: 28). Dolayısıyla İhvân'ın geniş kitleleri temsilen bir siyasi parti olarak siyasette aktif bir rol oynama çabası, yönetimi rahatlatmaya

¹ Makalenin ileriki bölümlerinde “İhvân” ve “Müslüman Kardeşler” kavramları birbiri yerine ikame edilebilir olarak kullanılacaktır.
² Hafız Abdulhamid (marangoz), Ahmed el-Hasri (berber), Fuad İbrahim (ütücü), Abdurrahim Hasbullah (şoför), İsmail Azze (bahçıvan) ve Zeki el-Mağribi (tekerlekçi) (Kayalı, 2016: 60).

başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak 1940 yılında hükümet, el-Benna'nın lideri olduğu Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın feshine ve genel merkezi hariç bütün şubelerinin kapatılmasına karar vermiştir (Kayalı, 2016: 76). Buna rağmen iktidar ile İhvân arasındaki söz konusu gerilim, el-Benna'nın teşkilat ile birlikte devlete karşı silahlı eylemde bulunmasına veya şiddete başvurmasına neden olmamıştır. Bu anlamda Benna'nın siyasi çizgisi ile ileriki yıllarda hareket içinde oluşacak fraksiyonların sahip olacağı politik çizgi mukayese edildiğinde, el-Benna'nın devlete karşı sert olsa bile silahlı eylemin devlet yerine Batı'ya karşı yapılması gerektiğini düşünmesi sebebiyle diğerlerine göre daha ılımlı olduğunu kabul etmek mümkündür.

Mevcut durumda parlamento seçimlerine katılmayı hedefleyen el-Benna, kısa süreliğine tutuklanmış ve hükümet tarafından örgütün seçimlere yalnızca bağımsız adaylar göstererek katılmasına izin verilmiştir. Hükümet müdahalesiyle, İhvân'ın İsmailiye'de Hasan el-Benna ve Benha şubesinde Muhammed Nasir olmak üzere iki aday gösterebilmesi karşısında, Heyet Partisi hükümetinin Başbakanı Mustafa en-Nahas, özellikle İsmailiye'de İhvân'ın ezici bir zafer kazanacağı öngörüsüyle el-Benna'nın adaylıktan çekilmesi konusunda ısrar etmiş; en-Nahas, İngiliz yetkililerin el-Benna'yı yeniden gözaltına almak ve örgütün pasifize edilmesi yönündeki isteklerine karşı koymak karşılığında, İhvân'ın faaliyetlerinin yalnızca dini alanlarla sınırlandırması ve siyaseti Heyet Partisi'ne bırakması konusunda el-Benna'yı ikna etmiştir (Somuncuoğlu, 2019: 57). Bu anlaşma sonucunda el-Benna'nın seçimlerden çekilmesiyle birlikte İhvân içerisinde kırılmalar yaşanmıştır. El-Benna'nın adaylık meselesinde hükümet karşısında geri adım atmasına rağmen Mısır siyasetine eleştirilerde bulunmaya devam etmesi, örgüt içinde muhalefetin artmasını ve bu muhaliflerin ileriki safhada radikalleşme eğilimleri göstermesini engellememiştir.³

Müslüman Kardeşler her ne kadar siyasetteki ılımlı yaklaşımını koruyup seçimlerden çekilmiş olsa bile hükümet için bir tehdit oluşturmaya devam etmiştir. Bu bağlamda var olduğu günden beri geçen sürede örgütün ilk kırılma noktası 1948 tarihinde gerçekleşmiştir. O dönem Başbakan olan Fehmi el-Nukraşî, 8 Aralık 1948'de Müslüman Kardeşler'in tamamen feshedildiğini duyurarak örgüt üyelerinin tek tek tutuklanması için emir vermiştir (Özdemir, 2013: 13). Ancak bu yaptırımlar kargaşayı yatıştırılamamış ve Müslüman Kardeşler'in dağıtılmasının ilanından üç hafta sonra İhvân içerisindeki gizli bir birimin, 28 Aralık 1948'de Başbakan el-Nukraşî'yi öldürdüğü iddia edilmiştir. Bu suikastın ardından Hasan el-Benna, suikastçıların "ne İhvân ne de Müslüman" olduğunu öne sürmüştür. Ancak Mısır Hükümeti için yeterince ikna edici olmayan bu açıklamalara karşı 12 Şubat 1949'da Kahire'de Hasan el-Benna da suikaste kurban gitmiştir (Özdemir, 2013: 13). Hem el-Nukraşî'nin hem de Hasan el-Benna'nın öldürülmesi, Müslüman Kardeşler'in kamuoyundaki imajını da büyük ölçüde zedelemiştir. Müslüman Kardeşler'in bir sonraki lideri olarak, eski bir yargıç ve Mısır seçkinlerinin saygın bir üyesi olan Hasan Hudeybî seçilmiştir. O, "hikmet

³ Hasan el-Benna'nın siyasi çizgisinden hoşnut olmayan ve örgüt içinde radikalleşme eğilimi gösteren gençlerin bir kısmı, Muhammed Gençliği Örgütü (Cemiyet'ül Eş-Şabab El-Muhammediyya)'nü kurmuştur. Bu düşünce akımı on yıl kadar sonra Seyyid Kutub ile zirve noktasına ulaşacaktır (Somuncuoğlu, 2019: 61).

ve güzel öğüt" içeren davaya (İslam'a çağrı) dayalı bir politika ve eskisine göre daha az çatışmacı bir tarz benimsemiş; hareketin daha ılımlı ve profesyonel bir bakış açısına sahip olmasını istemiştir. Bu politika nihayetinde Mısır yönetimi ile siyasi mücadele çağrısında bulunan Müslüman Kardeşler'in radikal kanadıyla çatışmıştır; Hudeybî, Kral Faruk ile barış anlaşmaları yapmak ve Müslüman Kardeşler'in İngilizlerle savaşmasını engellemekle suçlanmıştır (Zahid, 2010: 77).

3. 1952 MISIR DEVRİMİ, CEMAL ABDUL NÂSİR VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER

1950'lere yaklaşırken Mısır'da İngiltere'ye karşı yapılan protestolar artmış, bu istikrarsızlık içerisinde sık sık hükümet değişmiş, göstericiler İngilizlerin Mısır'daki varlığının tamamen son bulmasını talep etmiştir. 1950'de Vefd Partisi'nin hükümeti kurmasının akabinde İngilizlerle yapılan anlaşmayı feshetmesi halk tarafından sevinçle karşılanırsa da kısa bir süre sonra karışıklıklar yeniden başlamıştır. Hem İngiliz baskısının hem de halk baskısının arasında kalan Vefd Partisi hükümeti, Kral Faruk tarafından görevden alınarak Ali Mahir başbakanlığa getirilmiştir (Arı, 2014: 182). Bu olaylar sürerken diğer taraftan 1948 Savaşı'nın kaybedilmesinden Kral'ı ve rejimi sorumlu tutan ordu içerisindeki bir grup subay, Kral Faruk'a karşı yapılacak darbenin planını oluşturmaya başlamıştır. 26 Temmuz 1952'de Hür Subaylar adı verilen bu grup, Ras el-Tin Sarayı'nın etrafını kuşatarak Kral Faruk ve oğlu Ahmet Fuat'ı tahttan vazgeçirmişlerdir. Hür Subaylar lider olarak General Necip'i göreve getirirler de asıl yetki ihtilal konseyinde olmuştur (Behçet, 2019: 305).⁴

Hür Subaylar hareketini darbe yapmak için Arap milliyetçiliği duygusu bir araya getirmiş, milliyetçilik dışında kalan siyasi tutumlar bir kenara bırakılmıştır. Subaylar arasında Cemal Abdul Nâsır ve Enver Sedat dışındakilerden Halid Muhammed Marksist olmasıyla, Abdül Rauf da İhvân ile olan yakınlığı ile bilinmektedir (Arı, 2014: 182). İhvân hareketinin lideri Hudeybî, ortak düşman olan yönetime karşı Hür Subaylar'ın devrimini örgüt içinde "mübarek eylem" olarak ifade etmiş ve darbeyi desteklediğini açıkça dile getirmiştir (Mitchell, 1993: 105). İhvân'ın Hür Subaylar'a sağladığı bu destek karşılıksız kalmamış, devrim sonrasında Nâsır, ulaşmayı planladığı hedefler karşısında muhalif seslerin hepsinin engellenmesi amacıyla ülkedeki tüm siyasi yapılanmaları yasaklarken; çok iyi bir şekilde örgütlenmiş yegâne bir güç olan İhvân'ın çalışmalarına, onların popülerliğinden ve desteğinden yararlanmayı hedefleyerek izin vermiş, daha önce tutuklanan üyeleri serbest bırakmış ve İhvân ile doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınmıştır (Çakmaktaş, 2016: 30). Ancak bu uyum dönemi uzun sürmemiştir. İhvân, yönetime İslâm'a dayalı bir hükümet kurmanın gerekliliği konusunda hem açık hem de özel olarak yinelenen açıklamalarda bulunmuştur. Fakat kısa bir süre içerisinde Nâsır ve Hudeybî'nin siyasi talepler konusunda anlaşmaya varamamaları sonucunda aralarında güvensizlik oluşmuştur. Nâsır'ın sosyalist imajı ile İhvân'ın İslâmcı

⁴ 1954 Nisan'ında Cemal Abdul Nâsır, General Necip'i görevden alıp cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur.

kimliği çatışmış, Nâsır'ın, İhvân'ı güçlü bir muhalefet olarak görmeye başlamasıyla aralarındaki olumlu hava tamamen son bulmuştur.

1954'te Abdul Nâsır'a yapılan başarısız bir suikast girişimi, İhvân'ın tarihinde başka bir kritik noktayı oluşturmaktadır. Her ne kadar bir tertip olduğu alenen bilinse de bu başarısız suikast sonucunda, İhvân illegal bir örgüt olarak ilan edilmiştir (Kılavuz, Mercan ve Güder, 2014: 32). Bu bağlamda feshedilen ve tüm mallarına el konulan teşkilatın birçok üyesi de tutuklanmıştır. Bu tarihten itibaren örgüt, yer altına inerek gizli muhalefetini sürdürmeye devam etmiş ve bu durum, Müslüman Kardeşler'in uzun bir süre illegal olarak varlığını sürdürmesinin başlangıcını oluşturmuştur. Bu uzun dönem İhvân mensupları tarafından "büyük sınav" (El- Mihnet'ül- Kübrâ) olarak adlandırılmıştır. İhvân'ın bu büyük sınavı atlatıp siyasal sisteme yeniden katılması ancak 2000'li yıllardan sonra başlayan süreçle mümkün olmuştur (Kılavuz vd., 2014: 33).

Mısır'da bu dönemden itibaren yaşanan İslâmî hareket içindeki bölünmelere değinilmeden önce, 1953'te İhvân'a katılan ancak on bir yılını hapisanede geçiren, hapiste yazdığı eserlerle Mısır'daki İslâmî hareketlerin gerçek anlamda ideoloğu hâline gelen ve özellikle 1965 sonrasında ortaya çıkan İslâmî hareketlere "sert" görüşleriyle tesir eden Seyyit Kutub üzerinde durulması elzemdir (Çakmaktaş, 2016: 33). Uzlaşmacı ıslahatçı olarak başlayan İhvân hareketi, Kutub ile birlikte düşünsel anlamda gözle görülür bir biçimde zenginleşmiştir. Ne var ki sonraki dönemde İhvân'a mensup olan kişilerin cezaevlerinde baskı görmeleri, onları Kutub'un fikirlerini daha radikal bir biçimde yorumlamaya sevk etmiş; neticede bu görüşe sahip olanlar şiddet yanlısı, dışlamacı bir tutumu benimseyerek cahiliye saydıkları toplumla ideolojik ve fiili çatışmaya girişmeye başlamıştır (Büyükkara, 2016: 167). Kutub'un Kur'an merkezli kurmak istediği ideal İslâm toplumunda Kur'an mesajını yaymak ve Allah'ın hakimiyetini yeryüzünde tesis etmek için temelde iki tür cihat metodu bulunmaktadır: Peygamber'e inanan Müslümanlara, sulh yapan gayrimüslimlere ve zımmîlere karşı sözlü tebliğ yapılmalı; kendileriyle barış yapılmamış ve cizye vermeyen gayrimüslimlere karşı ise fiili savaş ile cihat yöntemine başvurulmalıdır (Baycar ve Acar, 2019: 485). İhvân'ı İslâm nizamından kaymış, siyasallaşmış bir hareket olarak tanımlayan Seyyit Kutub'un bu görüşleri ile oluşan anlayışa göre, Nâsır yönetiminin ortaya koyduğu "Çağdaş Mısır Devleti"ne karşı meydan okumak, İslâmî hareketler için bir vazife hâline gelmiştir. 1966'da Seyyit Kutub'un idam edilmesi onu bir efsane hâline getirmiş, Kutub'un etkisinin İslâmî hareket içinde daha da artmasına ve örgüt içerisinde şiddeti ön plana çıkararak ve yeni yöntemler benimseyen grupların oluşmasına sebebiyet vermiştir (Çakmaktaş, 2016: 36).

4. ENVER SEDAT DÖNEMİ

Nâsır'ın 28 Eylül 1970'de aniden ölmesi üzerine, yerine Hür Subaylar hareketi kökenli olan ve daha önce Nâsır'ın devlet başkanı yardımcılığı görevinde bulunan Enver Sedat cumhurbaşkanı seçilmiştir. Çoğu kişinin Nâsır'dan sonra Sedat döneminin bir geçiş aşaması olacağını düşünmesine karşın Sedat, farklı bir lider olacağını ilk işaretini iktidara gelişinden hemen sonra kendisine yönelik bir darbe girişimini bahane ederek oldukça kapsamlı bir şekilde parti ve devlet içindeki rakiplerini temizleme ve tasfiye etme hareketi ile göstermiştir (Arı, 2014: 193). Nâsır'dan sonra Sedat, özellikle 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın yenilgisi ile çökmüş bir Arap Birliği ve Arapçılık kimliği politikası ile karşı karşıya kalmıştır. Sedat, Arap milliyetçiliği veya Mısır milliyetçiliği şeklindeki iki seçenek içinde, toplumsal hafıza açısından Arap olmanın ve Arap aleminin bayraktarlığını yaparak bölgede inisiyatif almanın Mısır'a ciddi bir yük getirdiğini ve bunun 1967 yenilgisine sebep olduğunu göz önünde bulundurmuş; Arap milliyetçiliğinden ziyade Mısırlılık bilinci üzerinden ilerleyerek, izlediği siyaseti daha meşru bir zeminde yürütme imkânına sahip olmuştur (Bozbaş, 2016: 111). Nâsır'ın SSCB ile yakınlaşmasının aksine ABD ile ilişkileri yeniden inşa etmeye çalışan Sedat⁵, liberal ekonomi politikaları izlemiştir ancak yine de Doğu Bloku ile ilişkilerini bozmamıştır. Bu siyaset kapsamında Sedat, Müslüman Kardeşler'i, ülke içindeki sol gruplara karşı bir denge unsuru olarak kullanmak amacıyla onlara da bir hareket alanı tanımış ve bu bağlamda Müslüman Kardeşler'in bazı liderlerini 1974'de serbest bırakmıştır.⁶ Bu yeni dönemde İhvân, ıslahatçı bir tutum içerisine girmiş, yeniden yayınlanmaya başlayan dergilerde rejim karşıtı yazılar yerine daha önce ele alınmayan Komünizm, Siyonizm, Hristiyanlık ve Laiklik gibi unsurlar dikkat çekmeye başlamıştır. Buradaki ana amaç, istek, ihtiyaç ve şikayetlerin düzenli bir şekilde dile getirilmesi yoluyla rejimi düzeltmeye ve onu yavaş yavaş İslâmîleştirmeye çalışmak olmuştur (Çakmaktaş, 2016: 39). Bu tutum, daha önce olduğu gibi bazı radikal kesimler tarafından pasif olmakla eleştirilmiştir. Bu doğrultuda Mısır'da yeni İslâmî hareketlerin doğmasının nedenlerinden birinin de ana akım İslâmî hareket olan İhvân'ın ılımlı tavrı olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan ülke içindeki siyasi konjonktürün elverişliliği, Enver Sedat'ın muhafazakâr kanada serbestlik sağlaması ve 1979'da imzalanan Camp David Antlaşması ile İsrail'in resmen tanınması sonucunda duyulan öfke, yeni cemiyetlerin kurulmasına uygun zemin hazırlayan sebepler olarak sayılabilmektedir. Yeni oluşan İslâmî hareketlerden bazıları aşağıdaki gibidir (Çakmaktaş, 2014a):

- İslâmî Uyanış (es-Sahvetü'l-İslâmiyye)
- İslâmî Kurtuluş Örgütü (et-Tahrîru'l-İslâmî) / Askeri Akademi Grubu (Tanzîmu'l-Fenniyyeti'l-Askeriyye)
- Cemaatü'l-Müslimîn (et-Tekfir ve'l-Hicre)

⁵ 1967'de yapılan Altı Gün Savaşı'nın kaybedilmesi sonucunda Mısır'ın kaybettiği toprakların geri alınabilmesi için ABD ile ilişkilerin düzelmesi gerektiği görüşü ön plana çıkmıştır.

⁶ Sedat, kendisinin gençlik yıllarında Müslüman Kardeşler üyesi olduğunu söylemekten çekinmemiş ve namazları halkla birlikte kılarak dindar bir Cumhurbaşkanı imajı çizmeye özen göstermiştir (Kılavuz vd., 2014: 34).

- Cemaat-i İslâmî (el-Cemaatü'l İslâmiyye)
- Cihad Grubu (Munazzamatu'l-Cihâdi'l-İslâmî)

Özellikle Camp David Antlaşması, İslâmcılar tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Rejim ise bu eleştiriler ve ayrılıkçı hareketlerin artması karşısında, benimsediği İslamizasyon politikalarını terk etmeye başlamış ve daha önceki örneklerde olduğu gibi İhvân dahil tüm İslâmcı oluşumları yasaklamış, üyelerini tutuklamış ve aralarından bazılarını idam ettirmiştir (Çakmaktaş, 2016: 43). Yukarıdaki örgütler arasında Cihad Grubu, en katı tutumu segileyen örgüt olmuştur. Nitekim Mısır ordusunda yüzbaşı olarak görev yapan ancak Cihad Grubu'nun bir üyesi olan Halid İslambûlî, 1981'de askeri geçit töreninde Enver Sedat'ı öldürmüştür. Eylemi gerçekleştirdikten sonra İslambûlî'nin şu haykırışı, grup üyelerinin duygu dünyasını özetler niteliktedir: “Ben Halid İslambûlî. Firavunu ben öldürdüm ve ölümden de korkmuyorum.” (Çakmaktaş, 2016: 53)

5. HÜSNÜ MÜBAREK DÖNEMİ

Başkan Yardımcısı Hüsnü Mübarek, Enver Sedat'ın öldürülmesine tanık olduktan sonra, radikal İslâm'ın gücüne dair canlı ve kişisel bir anlayışla başkanlığı devralmıştır. Hem yeni Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek'in hem de İslâmî dirilişin tarzları 1980'lerde Sedat'ın ölümünden sonra değişmiştir. 1970'lerde Mısır'da İslâmî ayaklanma veya köktendincilik bir çatışma ve şiddet hareketi gibi görünse de 1980'lerde İslâmcıların neredeyse tamamen ana akıma girdiğini ve İslâmî aktivizmin kurumsallaşmaya başladığını söylemek mümkündür.

Mübarek, siyasi liberalleşme ve hoşgörü yolunu takip ederken aynı zamanda dini ve siyasi muhalefet ile devlete yönelik doğrudan tehditler arasında daha dikkatli bir ayırım yapmıştır. Muhaliflerin parlamento seçimlerinde rekabet edebilmelerine, gazete yayınlamalarına ve medyada itirazlarını dile getirebilmelerine fırsat sağlayan Mübarek hükümeti, dini kurumu temsil etmek için İslâmcı militanlar ve El Ezher Üniversitesi'nden din alimleri arasında televizyon tartışmalarının yapılmasına da izin vermiştir (Esposito ve Voll, 1996: 176). Hükümet tarafından işletilen televizyon ve gazeteler düzenli olarak, eleştirilerinde genellikle bağımsız olan dini programlar yayınlamaya başlamışlardır. Aynı zamanda siyasi mahkûmların da birçoğunu serbest bırakan hükümet, 1980'lerin sonuna kadar bu ılımlı politikayı sürdürmüştür.

90'lı yıllara girerken radikal gruplar çok daha küçük çaplı olarak yer altına inmiştir. Mübarek döneminde, herhangi bir eyleme ciddi anlamda karışmayıp ilim ve irşad faaliyetlerini önceleyen apolitik selefi gruplar yükselişe geçmiştir. Kuruluşundan bu yana şiddete cevaz vermeyen İhvân hareketi ise bu dönemde küresel siyasal sisteme daha çok entegre olarak demokratikleşme ve İslâmîleşme taleplerini senkronize etmeye başlamıştır (Çakmaktaş, 2016: 56). Mübarek rejimi altında İhvân, Mısır'daki diğer siyasi güçlerle karşılaştırıldığında alışılmadık derecede bir birlik ve direnç sergilemiştir. Örgütün, özellikle yaşlı

ve genç nesiller arasında bir takım kavgalar ve bazen bölünmeler yaşadığı doğru olsa da, bu anlaşmazlıklar hiçbir zaman örgütün birliğini tehdit edecek noktaya ulaşmamıştır. Esasında İhvân, üyelerinin rejim baskılarının üstesinden gelmelerine yardımcı olan bir sıkıntı ve ıstırap hikayesi geliştirmek için, içinde bulunduğu koşullardan yararlanmıştı. Liderler, üyelerin bağlılığını sağlamak için bu anlatıyı kullanmış; üyeler rejim baskısını sıkıntı olarak algılayarak, liderler bunu dayanışmayı sürdürmek için bir araç olarak görmüşlerdir (el-Anani, 2016: 137). Mübarek, muhalefetle meşruiyet arayışı içinde bir dizi sınırlı reform başlattığı kısa bir balayı döneminden sonra muhalefete karşı yeniden sert bir tutum içerisine girmiştir. 1990'ların ortalarında Mübarek ve İhvân arasındaki ilişki çıkmaza girmiştir. El-Anani'nin aktardığına göre (2016: 138) on yıldan fazla bir hoşgörü döneminin ardından hükümet, İhvân'a karşı büyük bir saldırı başlatmış, en dinamik ve popüler liderlerinden birçoğunu tutuklamış ve onu 'aşırı gruplarla bağları olan yasadışı bir örgüt' olarak kınayarak itibarını zedelemiştir.

Bunun yanı sıra hükümet, dini referansla parti kurulamayacağına dair bir yasa çıkararak İhvân'ın siyasi parti kurmasını engellemeye çalışmıştır.⁷ Buna rağmen İhvân, 1984 seçimlerinde Vefd Partisi ile iş birliğine gitmiş ve meclise altı milletvekilini göndermiş; 1987 seçimlerinde de Amel ve Ahrar partileriyle iş birliği yaparak 30 milletvekilini meclise göndermeyi başarmıştır (Çakmaktaş, 2016: 58). Böylece muhalefette güçlenen İhvân, hükümete resmî kanallardan da baskı yapmaya başlamıştır.

Bu dönemde ıslah hareketi çerçevesinde örgüt içerisinde belirli değişiklikler olmuştur. Demokrasi, sekülerizm, özgürlük, adalet, insan hakları ve kadın hakları gibi meselelerde önemli tartışmalar dönmüş; özellikle demokrasi konusunda İhvân, iktidarı elde etmenin demokratik yollarla olacağına inanmış ve 1991 yılında ülkenin diğer dokuz muhalif partisiyle birlikte on konuda konsensüs sağlayarak demokratik ilkeleri yerine getireceklerine dair taahhütte bulunmuştur (Çakmaktaş, 2016: 59).⁸ Bu bağlamda Cemaat-i İslâmî ve Cihad Grubu gibi örgütlerle ilişkilerini neredeyse tamamen kesen İhvân hareketi, 2000'li yıllara yeni bir vizyon ile girmiştir.

11 Eylül 2001 olayları sonucunda Orta Doğu'da değişen dengelere karşı kayıtsız kalmayarak anti-Amerikan bir tutum içerisine giren İhvân'ın en önemli iki lideri olan el-Hudeybî ve Mustafa Meşhur, iki yıl içinde arka arkaya hayatlarını kaybetmişlerdir. Ardından gelen yeni lider, İhvân'ın gizli yapısının eski bir üyesi olan ve 20 yıldan fazla hapis yatan Muhammed Mehdî Âkif olmuştur (Kayalı, 2016: 139). 2000'deki seçimlerde 17 milletvekili çıkaran İhvân, 2005 yılındaki seçimlerde 454 kişilik parlamentoda 88 sandalye kazanarak siyasi alanda ciddi bir çoğunluğa kavuşmuştur (Mellor, 2018: 179).

⁷ Mübarek, partisi Ulusal Demokrat Parti'yi (NDP) güçlendirerek iktidardaki hakimiyetini sağlamlaştırmış ve 1980'lerden 2011'e kadar iktidarını güvence altına almıştır.

⁸ Söz konusu ilkeler, İhvân'ın özüne ve geleneğine aykırı bir madde içermemektedir.

2004 yılında, o dönemde İhvân'ın sözcüsü olan Abdulmunim Ebu'l-Futûh, hareket olarak çoğunluğun kararlarına saygı duyacaklarını ve demokrasinin İslâm ile birlikte var olabileceğini ifade etmiş, hareketin, Mısır'daki tüm vatandaşların eşit hakka sahip olduğu anlayışını benimsediğini ve Kıptilerin iktidarın izni olmaksızın yeni kiliseler inşa etme hakkı olduğunu vurgulamıştır (Çakmaktaş, 2016: 60).⁹

6. ARAP BAHARI DÖNEMİNDE MÜSLÜMAN KARDEŞLER

Hüsni Mübarek döneminde Mısır hükümeti, Mübarek'in hiçbir muhalefet adayı olmadan oyların yüzde 94'ünü kazandığı cumhurbaşkanlığı seçimleriyle bir "başkanlık devleti" olmaya devam etmiştir. Halk Meclisi ve bürokrasi, hükümetin ve Ulusal Demokrat Parti'nin egemenliğinde kalmaya devam etmiş ve hükümet, siyasi partilerin oluşturulması ve devam ettirilmesi üzerinde mutlak bir kontrole sahip olmuştur. Böylece Müslüman Kardeşler'in siyasi bir parti şeklinde yasal olarak tanınması mümkün olamamıştır.

2005 seçimlerinden sonra Mübarek iktidarı altıncı dönemine girmiştir. Ancak bu dönemde ülke içinde kontrol edilemez şekilde artan işsizlik, ekonomik sıkıntılar, hükümetin yolsuzlukları, yıllardır süren olağanüstü hâl kanunları ve rejimin özgürlük karşıtı baskıcı politikalarının etkisiyle artan huzursuzluk, kendisini muhalif halk ayaklanmalarıyla göstermeye başlamıştır. Rejim ile halk arasındaki bağ git gide zayıflamış, otuzuncu yılına yaklaşan Mübarek hükümeti, halktan uzaklaşmıştır. Böyle bir ortamda cemaatler, sendikalar ve Müslüman Kardeşler gibi gruplar halk içerisinde çeşitli organizasyonlar ile bir araya gelebilmiş ve sosyal medyanın aktif olarak kullanılmaya başlanmasıyla da kitlelere erişim kolaylaşmıştır. Tüm bunların yanında yaşanan sorunlara karşı halkın tepkisini zirveye taşıyan olay ise, 2008 sonu ve 2009 başlarında İsrail'in Gazze saldırılarına hükümet tarafından destek verildiğinin düşünülmesi olmuştur (Terzi, 2014: 104). Ayrıca Mübarek, iktidarda kaldığı süre boyunca ordu içinde kapsamlı tasfiyelere girişmemiş, savunma bakanları ve genelkurmay başkanları ile kurduğu ilişkiler ve subaylara verilen maddi imtiyazlar üzerinden ordudan kendisine bir tehdit gelmemesini sağlamaya çalışmıştır (Bekaroğlu ve Kurt, 2015: 16).

2008 ve 2010 yılları arasında Mübarek rejimi kontrolünü sıkılaştırmış ve Müslüman Kardeşler'in sosyal ve ekonomik faaliyetlerini hedef almıştır. Güvenlik güçleri ülke genelinde birçok üyeyi tutuklamış, İhvân'ın ofislerini kapatmış, eşyalarına el koymuş ve ülkeden çıkışlarını yasaklamıştır. İhvân, 2010 parlamento seçimlerinde sandalye kazanamamış ve önceki yirmi yılda elde ettiği siyasi kazanımları tamamen kaybetmiştir (el-Anani, 2016: 140). İhvân'ın hileli olduğu gerekçesiyle boykot ettiği seçim, rejimle arasındaki ilişkiyi iyice çıkmaza sürüklemiştir. Halk nazarında da meşruiyeti sarsılan rejim, Tunus'ta

⁹ İhvân'ın yeni demokratik düzen çağrılarını 2010 yılına kadar farklı kanallardan devam etmiştir.

başlayan halk ayaklanmalarının diğer coğrafyalara ve kısa süre içerisinde Mısır'a sıçraması ile birlikte sona doğru yaklaşmıştır.

25 Ocak 2011'de Tahrir Meydanı'na akın etmeye başlayan ve büyük çoğunluğu gençlerden oluşan halk, Mübarek iktidarına son verilmesi için ayaklanmıştır. Mısır tarihinde ilk kez bu denli büyük çapta bir ayaklanma yaşanmış, ideolojik olarak birbirinden çok farklı gruplar bile bir araya gelerek farklı şehirlerde meydanlara akın etmiştir. Kahire ve diğer şehirlerdeki gösteriler, ekonomik krizlere ve adaletsizliklere, olağanüstü hâl uygulamalarına, keyfi tutuklamalara, rüşvet ve yolsuzluklara, işkenceye, seçimlerdeki baskı ve hilelere, ABD ve İsrail'e yakın dış politikaya ve bunlar gibi daha birçok meseleye dönük birikmiş rahatsızlıkların aynı anda ortaya çıkmış bir kompozisyonu gibi görülmüş; gösterilerde ana slogan haline gelen “Ekmek, Özgürlük, Adalet” ifadesi bu kompozisyonun veciz bir ifadesi hâline gelmiştir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015:22). Nihayetinde ayaklanmalar sonuç vermiş ve 11 Şubat 2011'de Hüsnü Mübarek istifa etmiştir.

Bu süreçte İhvân'dan çok sayıda kişi ayrılmıştır. Bunlar arasında özellikle selefi gruplar dikkat çekmektedir. Selefi gruplar, el-Nur (Işık), el-Asala (Sahihlik) ve el-Fadila (Erdem) gibi kendi partilerini kurmuş; bu partiler arasındaki farklılıklar “ideolojik tutumlardaki farklılıkların yanı sıra yeni bir İslâmcı siyaset yelpazesindeki varyasyonları” yansıtmıştır (Mellor, 2018: 194). Mısır halkı Mübarek'in cumhurbaşkanlığı vekaletini General Hüseyin Tantavi'ye vererek Kahire'den ayrılmasından memnun olsa da anayasa değişikliği, seçim yasasının yenilenmesi, acilen serbest ve adil seçimlerin yapılması için hazırlıkların yapılması, yeni bir cumhurbaşkanlığı seçimine gidilmesi ve eski düzen temsilcilerinin yargılanması taleplerini dile getirmeye devam etmiştir. Kurulan ara rejimin seçim yasası ile ilgili değişiklikler yapmak ve Tantavi'nin cumhurbaşkanlığı vekaletini 2013'e kadar uzatmak istemesi Mübarek rejiminin sona ermediği, eski rejimin başka bir görünüm altında devam ettiği şeklinde görülmüş ve muhalifler Kasım ayında yeniden Tahrir Meydanı'nda toplanmaya başlamıştır (Boztemur, 2011: 56).

2012 Mayıs ve Haziran ayında iki turlu cumhurbaşkanlığı seçimleri için Müslüman Kardeşlerin adayı Muhammed Mursi, Selefilere adayı Abdul Munim Ebu Futuh ve diğer adaylar olan Ahmet Şefik, Amr Musa'nın yanı sıra Nâsırcı Parti'nin adayı Hamdin Sabbahi isimleri öne çıkmıştır (Arı, 2014: 206). İlk turu Muhammed Mursi ve Ahmet Şefik geçmiş; ikinci tur sonunda %51.7 oy oranı ile İhvân'ın adayı Mursi cumhurbaşkanı olmuştur (Arı, 2014: 207).

İhvân'ın Hasan el-Benna ile başlayan siyasi hayatı, Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle zirvesini yaşamıştır. İhvân için önemini yanı sıra Mısır'ın siyasi tarihinde de resmi olarak halk tarafından seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olması nedeniyle Mursi, önemli bir figür olarak kabul edilmiştir. Ancak İhvân'ın bu başarısı kısa sürmüştür. Mursi'nin yasama yetkilerini üzerine alması ve halkın ihtiyaçlarına cevap verememiş olması ve yeni anayasayı referanduma sunması sonucunda halkın bunu kabul etmemesi, ülkede

bir yıl içerisinde yeniden bir kriz ortamı yaşanmasına neden olmuştur. M. Tahir Kılavuz, M. Hüseyin Mercan ve Süleyman Güder tarafından hazırlanan, İlke Derneği tarafından yayınlanan araştırma raporunda (Kılavuz vd., 2014: 40) bu durum farklı bir bakış açısıyla ele alınmış ve şu şekilde açıklanmıştır: “ Mısırlı Akademisyen Dr. Kemal Habib, Kardeşler’in bugüne kadar muhalif bir hareket olarak iktidara ve yönetime karşı direnişin ve muhalefetin kaidelerini başarılı bir şekilde oluşturduğunu fakat yönetim ve iktidarın kaidelerini ise henüz oluşturmadığını belirtmektedir (K. Habib, mülakat, 21 Temmuz 2012). Bu nedenle bugüne kadar toplumsal alanda aktif bir biçimde faaliyet gösteren ve İslâm dünyasının genelinde önemli bir etki alanına sahip olan Kardeşler’in ilk defa geldiği yönetimde ciddi sorunlarla karşılaşması muhtemel bir durumdur.”

Tüm bu gelişmeler sonucunda, Mursi’nin cumhurbaşkanı seçilmesinin birinci yılında; 3 Temmuz 2013’te ordu müdahalesiyle General Abdelfettah el-Sisi, Mursi’nin görevden alındığını ve yerine geçici olarak Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur’un atandığını ve referanduma sunulmuş olan anayasanın askıya alındığını duyurmuştur (Arı, 2014: 208). Ordu’nun yeniden yönetim başına geçmesi, Mısır’daki devrim hareketinin tamamlandığı anlamına gelmiştir. Ayrıca ABD, İsrail, Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez Emirlikleri, Mısır darbesine siyasi destek sağlamakla kalmamış, mali yardım da yapmışlardır; Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, darbenin ardından yaptıkları açıklamalarıyla Mısır’a 8 milyar dolar mali yardım taahhüdünde bulunmuşlardır (Ülger, 2016: 139).

Mayıs 2014 seçimlerini %97’lik bir oranla el-Sisi kazanmıştır. Hemen ardından Müslüman Kardeşler yasaklanmış, teşkilatın siyasi kanadı olan Hürriyet ve Adalet Partisi kapatılmış, Mursi dâhil olmak üzere yüzlerce kişi hakkında idam kararı çıkmıştır. Mursi’nin idam kararı, avukatlar tarafından temyize götürülmüş, dava beş yıl boyunca sürmüştür. Bu süreci tutuklu olarak hücreden geçiren Mursi, 17 Haziran 2019’da duruşma sırasında geçirdiği bir kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir.

7. SELEFİLİK VE MISIR’DA SELEFİ HAREKETLER

Selefiye; ilk Müslüman büyükleri tarafından takip edilen; mensuplarına Ehl-i eser¹⁰, Ashab-ı hadis¹¹, Sıfatiye¹² ve İsbatiye¹³ gibi isimlendirmeler kullanılan bir mezheptir. Başlangıçtan günümüze kadar birçok evreden geçen Selefiye, Kur’an ve hadisle birlikte, Peygamberden sonraki ilk üç nesli teşkil eden Müslümanların söz ve davranışlarını kudsiyet mertebesine yükseltmiştir (Uludağ, 2021: 32-34). Selefiyenin iki önemli özelliği vardır. Bunlardan birincisi, te’vili (yorumu) kabul etmemesidir. Yorumu bir nevi dini

¹⁰ Diğer adıyla “İzceler”, İslâmiyeti anlama konusunda sahabe, tabiün ve tebe-i tabiin’in izinden gidenler, onların inanç ve düşüncelerini tıpatıp benimseyerek hiçbir konuda onları aşmayanlar.

¹¹ Hadislerde anlatılan Müslümanlık anlayışını fazlasız ve eksiksiz kabul eden, kendinin veya başkasının kanaatine dayanarak İslâma hiçbir şey eklemeyenler.

¹² Maturidî ve Eş’ârîler gibi Allah’ın sıfatını sayılara indirgemeyip çok sayıda ilahî sıfatı kabul edenler.

¹³ Allah ile ilgili konuşurken “yoktur” yerine “vardır” sözünü kullananlar.

değiştirme ve saptırma sayarak Kur'an'da mahiyeti bilinmeyen ayetlerin yorumunu yalnızca Allah'ın bildiğini; Kur'an için yalnızca çok dar anlamda tefsirin yapılabileceğini (lafzî ve zahîr olarak) kabul etmektedir. Selefiye'nin ikinci önemli özelliği ise her şey en doğru ve en güzel şekilde söylendiğine ve icra edildiğine göre, ortaya atılacak her fikir ve hareketi bid'at (sonradan çıkarılan dini temeli olmayan icat) kabul etmesidir. Bu bağlamda âyet ve hadislerin manaları, sahabenin anladığı kadardır ve İslâm özü itibarıyla budur; bunun dışında kalan rey, kıyas, ilham gibi unsurlar İslâm geleneğine uygun değildir (Uludağ, 2021: 43).

Modern dönemde Selefilik, *katı muhafazakâr* selefliğin yanında *mutedil ıslahçı* selefilik, *davetçi* selefliğin yanında *cihadi* selefilik ve *apolitik* seleflerin yanında *siyasi* selefilik gibi geniş bir yelpazeden müteşekkildir (Çakmaktaş, 2016: 101). Muhafazakâr Selefilik olarak Suudi Selefiye (Vehhabilik), 13. yy'dan sonra sönük kalan selefliğin 18. yy'da Muhammed b. Abdulvahhab tarafından Suudlar ile iş birliği yapılarak Suudi Arabistan'da yeniden diriltilmesiyle ortaya çıkmıştır. Süleyman Uludağ'a göre (2021: 70) Vehhabilik, çöl şartlarına göre, bedevî bir cemiyet içinde Selefilik iddiasıyla ortaya çıkan, bilgisiz, kültürsüz, tarihsiz ve mutaassıp kişiler tarafından temsil edilen, İslâm aleminin muhtelif yerlerinde tesirini hissettirmiş bir harekettir. Bugünkü Vehhabilik, layık olduğu seviyeye çıkamamış bir Selefiliktir. Batı düşüncesinin ürettiği her şey temelde Suudi Selefilik tarafından reddedilmiş, demokrasi ve Batı'nın liberal düşünce sistemine şiddetle karşı çıkmıştır (Çakmaktaş, 2016: 106).¹⁴

Radikal Selefilik olarak Cihâdî Selefiye, Arap yarımadasında selefi geleneğe dayanmayan diğer ülkelerdeki muhalif radikal seleflerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Taliban yönetimindeki Afganistan, Cihâdî selefliğin merkezi olmuştur (Çakmaktaş, 2016: 111).

Mısır'daki İslâmî hareketin Suud tarzı Selefilikten etkilendiği kadar, Nâsır döneminde Suudi Arabistan'a göç etmek zorunda kalan İslâmî hareket mensuplarının da oradaki selefi düşünceyi etkilemiş olması mümkündür. Dolayısıyla Mısır'da özellikle 70'li yıllardan sonra yükselişe geçen Suudi tarzı Vehhabî-Selefi düşüncenin ve hareketlerin toplumsal tabanda karşılık bulmasında ve içselleştirilmesinde, her ne kadar bugünkü anlamıyla görünür olan selefilikten farklı olsa da ihya eksenli oluşan modern İslâm düşüncesinin ve İhvân gibi diğer İslâmî hareketlerin arka planına sağladığı katkı yadsınmamalıdır (Çakmaktaş, 2016: 122).

7.1. 1970 Öncesinde Mısır'daki Selefi Hareketler

Mısır'ın ilk selefi hareketleri arasında sayılacak olan aşağıdaki hareketler, 70'li yıllar öncesinde selefilik vurgusunun yoğun olduğu dönemin hareketleridir.

¹⁴ Ancak ilginç bir şekilde Körfez Savaşı'nda ABD'yi desteklemesinden itibaren Suudlar, Selefilik esaslarına aykırı olarak Batı yanlısı politikalara ılımlı bakmıştır.

7.1.1. El-Cem'iyetü'ş-Şer'iyye

Ezher ulemasından Şeyh Mahmud Hattab es-Subkî tarafından 1913 yılında kurulan, bidatler ile mücadele ve sünnetin ihyasına davet eden, Mısır'ın ilk örgütlü teşkilatıdır. Selefî karakterdeki hareket, “siyasetle ilgilenmek ancak siyaset yapmamak” ilkesi ile hareket etmiştir. Tam anlamıyla radikal değildir, Mısır'ın yerli selefliliği olarak nitelendirilebilmektedir (Çakmaktaş, 2016: 123).

7.1.2. Cemâ'atu Ensâri's-Sünneti'l-Muhammediyye

Başta Cem'iyetü'ş-Şer'iyye içinde faaliyet gösteren, daha sonra Allah'ın sıfatları hakkında cemiyet içinde ihtilafa düşerek cemiyetten ayrılan ve camileri, kahvehaneleri gezerek insanları sünneti müdafaaya davet etmek suretiyle Ensâri's-Sünne'nin temellerini atan Muhammed Hâmid el-Fakî tarafından 1926'da Kahire'de kurulmuştur (Çakmaktaş, 2016: 127). Yönetimden şeriatın getirilmesini isteyen cemaat, Mısır'da Vehhabî-Selefî ekole yakın bir yer tutmuştur.

7.2. 1970 Sonrasında Mısır'daki Selefî Hareketler

1970 Sonrasındaki selefî hareketler, Orta Doğu'daki İslâmî uyanışın gerçekleştiği dönemi yansıtmaktadır. Suudi Arabistan'ın zenginleşmesi ile birlikte selefî düşünceyi ihraç etmesi, Suudların dışında seleflilik düşüncesinin yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. (Çakmaktaş, 2016: 135). Ed-Da'vetü's-Selefiyye Hareketi, bu dönemde ana akım selefî hareket olarak kabul edilmektedir. 1970 sonrası diğer selefî hareketler daha pasif bir yol izlemişlerdir.

7.2.1. Ed-Da'vetü's-Selefiyye

Enver Sedat döneminde, İhvân'ın Cemaati İslâmî'ye hâkim olmaya başlaması, cemaat içinden selefî eğilimli gençlerin İhvân'ın benimsediği yöntemden şikâyet ederek zamanla Cemaati İslâmî'den ayrılmalarını beraberinde getirmiştir (Çakmaktaş, 2014b: 6). Öyle ki bu yeni selefî oluşum, ne İhvân gibi siyasete tam anlamıyla angaje olmayı kabul etmiş, ne cihadi gruplar gibi şiddeti bir yöntem olarak benimsemiş ne de Ensâru's-Sünne gibi siyasi ve ictimâî meseleleri tam anlamıyla ihmal etmeyi doğru bulmuştur (Çakmaktaş, 2014b: 9).

Mısır'da seleflilerin siyasete katılım meselesine keskin ve net karşı çıkışlarının en önemli sebeplerinden biri de Suudi selefî yorumun Mısır selefliliği üzerindeki etkisidir. Suudi Arabistan üzerinde şekillenen yönetici/ulema dayanışması üzerine kurulan Suudi Selefî düşüncesine göre yöneticiye karşı yapılan muhalefet, gösteri ve protestolar, Batı dünyasının Müslümanlar içinde fitne çıkarmak için kurdukları komplolar olarak addedilmiştir (Çakmaktaş, 2016: 147).

7.2.2. Es-Selefiyyetu'l-Harekiyye

Kahire Selefleri olarak da bilinen hareket, Ensârü's-Sünne ve ed-Davetu's-Selefiyye gibi geleneksel ve ilmi selefilikten çok farklı değildir. Ülkesini İslâm şeriatıyla yönetmeyen bir yöneticinin ismi ne olursa olsun kâfir olduğunu ilan ederek diğer Selefi gruplardan ayrılan Selefiyyetü'l-Harekiyye, Fevzî es-Saîd gibi bazı davetçilerin faaliyetleriyle sayısı yirmi bine ulaşan bir taraftar kitlesine sahip olmuştur (Ünlüsoy, 2016: 47). Cihat konusuna vurgu yapan ve Filistin'deki mücahitlerin, para ve şahıs olarak desteklenmesiyle ilgili fetvalar veren bu hareketin önde gelen isimleri, sürekli olarak güvenlik kısıtlamalarıyla karşılaşmış, arka arkaya hapse atılmışlardır (Ünlüsoy, 2016: 48).

7.2.3. *Es-Selefiyyetu'l-Medhaliyye*

Kahire Seleflerinden farklı olarak merkezi Suudi Arabistan'da bulunan hareket, ismini Yemen asıllı Suudlu şeyh Rabî b. Hâdî el-Madhâlî'den almıştır. Bu düşünce, 1. Körfez Savaşı sırasında yabancı güçlerin Suud topraklarını kullanıp kullanamayacağı tartışmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. El-Medhâlî, “yöneticinin verdiği hükme kayıtsız şartsız teslim olmak gerekir” ilkesiyle, yabancı güçlerin ülkeye girmesini haram olarak görüp isyan çıkaranları haricili olmakla suçlamıştır. El-Medhâlî, devlet başkanına itaati, kendisi fâsık bile olsa dini bir vecibe olarak görmüştür (Çakmaktaş, 2016: 151).

7.2.4. *Es-Selefiyyetu'l-Cihâdiyye*

1. Körfez Savaşı, Suudi Selefilik içinde bir kırılmaya neden olmuş ve bu kırılma el-Kaide başta olmak üzere cihâdî selefi yapılanmaları ortaya çıkmıştır. Buna eş zamanlı olarak ise Mısır'da hâlihazırda var olan geleneksel selefilik düşüncesi ile 70 ve 80'li yıllarda oluşan islahatçı İslâmcı düşünce temelinde yeni cihâdî hareketler vücut bulmuştur (Çakmaktaş, 2016: 153). Es-Selefiyyetu'l-Cihâdiyye grubu da bu hareketlerin başında gelmektedir.

7.2.5. *Es-Selefiyyüne'l-Müstakillûn (Bağımsız Selefler)*

Bağımsız selefler ile kastedilen, muhtelif şeyhlerin öncülüğünde şeyhe sempati duyan, örgütsel anlamda bir çaba içerisinde olmayan gruplardır. Suudi Seleflerin sayıca altında kalsalar da çok uzun süredir Mısır'da farklı şeyhlere bağlı olarak yaşamaktadırlar (Çakmaktaş, 2016: 155).

8. 25 OCAK DEVRİMİ VE SELEFİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Selefler, 2011 Ocak ayında Mısır'daki devrim sürecinde birbirinden üç farklı tutum sergilemişlerdir. Bunlardan ilki, rejim karşıtı gösterilere katılanlar ve ayaklanmaları destekleyenler; ikincisi geleneksel selefilik “yöneticiye itaat” ilkesine uyarak rejim karşıtı gösterilere katılmayanlar ve bunu desteklemeyenler; son olarak suskun kalmak suretiyle ya da duruma göre pozisyon alarak pragmatik davranarak ikircikli tavır takınanlardır (Çakmaktaş, 2016: 163). Kahire'deki Selefiyyetü'l-Harekiyye'nin önderleri Muhammed Abdü'l-Maksûd, Şeyh Neşet Ahmed, Şeyh Fevzî es-Said gibi isimler, devrimi ilk

günden itibaren destekleyenler arasında sayılmalarının yanı sıra İskenderiyye Seleflerinden Şeyh Muhammed Hasan ise başta kararsız kalmasına rağmen daha sonra meydanlara inerek Hüsnü Mübarek'e açıkça görevini bırakması çağrısında bulunmuş ve Seleflerden devrime destek vermelerini istemiştir (Ünlüsoy, 2016: 59). İskenderiyye Selefleri devrim süresi boyunca elde edilen kazanımlara ve gelişmelere göre bir pozisyon almış, ancak yine de bilfiil kurumsal olarak gösterilere katılmaktan kaçınmışlardır. Diğer taraftan Şeyh Mahmud Mısıri, Şeyh Mustafa el-Adevî, Şeyh Muhammed Hüseyin Yakub gibi meşhur selefi şeyhler ise yaptıkları televizyon konuşmalarıyla, gösterilerin meşru olmadığını ifade etmişler, meydanlara inenlerden fitneden uzak durmalarını ve evlerine geri dönmelerini talep etmişlerdir (Ünlüsoy, 2016: 59). Es-Selefiyyetu'l Medhaliyye şeyhleri de gösterilere en başından beri tam anlamıyla karşı çıkmışlardır (Çakmaktaş, 2016: 164).

25 Ocak 2011 sonrasında Müslüman Kardeşler'in ve Seleflerin hızlı bir şekilde partileşme sürecine girdikleri, seçimlere katıldıkları görülmüştür. Bu noktada daha önce siyasetle uğraşmayı caiz görmeyen seleflerin, bu anlayışın dışında bir tavır sergilemiş olması dikkat çekmiştir. Bu bağlamda partileşme faaliyetlerinin çoğunlukla selefi gençlerin yoğun talebiyle gerçekleştiği öne sürülmüştür.

25 Ocak öncesinde Mısır'da seleflerin faaliyet alanlarında odak noktasını, selefi düşünce merkezli dini eğitim ve öğretim ile davet ve irşad faaliyetleri oluşturmuştur. Siyaset ile meşgul olmayan selefler, ana amaçlarını toplumun "tasfiye"¹⁵ ve "terbiye" metotları ile İslâmîleştirilmesi üzerine inşa etmişlerdir. Devrim sonrasında seleflerin önünde iki seçenek bulunmuştur; ya öteden beri yaptıkları gibi siyaseti kategorik olarak reddedecekler ya da eski ideolojilerinde değişikliğe gideceklerdir (Çakmaktaş, 2016: 167). Selefler çoğunluk olarak ikinci yolu tercih etmişlerdir.

9. SONUÇ

İslâmcılık düşüncesi, Müslümanları 19. yüzyıldan itibaren Batı'nın sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeleriyle karşı karşıya getirmiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar İslâm dünyasında siyasi ve dini otoriteyi temsil eden Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması, neredeyse tüm Arap ülkelerinin batılı güçler tarafından hem fiziki hem de fikri anlamda işgal altına girmesine yol açan nedenlerden biri olmuştur. Buna karşılık işgal veya sömürge altındaki ülkelerde batıya karşı bir kurtuluş mücadelesi başlatılmıştır. Bu mücadelede "İslâmcılık" temelli hareketler önemli bir yer tutmuştur. Bu süreçle birlikte ortaya çıkan "Siyasal İslâm" kavramı, toplumun yeniden İslâmî değerlere tutunmasıyla birlikte sömürgeci güçlerin topraklardan uzaklaştırılabileceği fikriyle, yeni halk hareketlerinin oluşmasına kapı aralamıştır. Ancak bu mücadele sürerken söz konusu sömürge altındaki devletlerin çoğunda batılı değerlerin şiar edinildiği modern ulus-devletler kurulmasının önüne geçilememiştir. Bütün bu gelişmeler neticesinde 19. yüzyılın

¹⁵ Söz konusu cümlede "tasfiye" kelimesi, "temizleme" anlamında kullanılmıştır.

ortalarından itibaren doğu toplumlarında ortaya çıkan “geri kalmışlık” hissi, bazı noktalarda Batı’ya karşı bir nefrete dönüşmüştür.

İslâmî bir düzen ve toplum oluşturmak amacıyla geliştirilen “Siyasal İslâm” kavramı çerçevesinde ortaya çıkan hareketler arasında en etkili örgütlerden biri olarak, İslâmcı hareketlerin çatısı olarak kabul edilen, yalnızca Mısır’da değil diğer İslâm ülkelerine de etki eden, bu minvalde oluşan diğer birçok hareket için de örnek teşkil eden Müslüman Kardeşler hareketinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Mısır’da 1952’ye kadar İngiliz sömürgeciliğine ve krallık rejimine karşı mücadele eden Müslüman Kardeşler, bu tarihten sonra modern Mısır içerisinde yaşanan çalkantılı siyasi gündem içerisinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Yaklaşık 100 yıldır hâkim düzene karşı muhalefet yapan Müslüman Kardeşler, 2011’deki ayaklanmalara neredeyse liderlik/öncülük yapmış, Mısır’da devrim sonrası dönemin en önemli aktörlerinden biri hâline gelmiştir.

Diğer taraftan Selefilik, her ne kadar İslâm’ı anlama ve yorumlama biçimi olarak İslâm tarihinin ilk yüzyıllarına kadar uzansa da yakın tarihte Vehhabîlik ile birlikte yeniden gündeme gelmiştir. İslâmcılığın siyasi alanda yeniden yer alması gayesiyle yeni selefî gruplar ortaya çıkmıştır. Geçtiğimiz yüzyılda İslamcı düşüncenin etkisi ile radikalleşen ve şiddeti bir yöntem olarak benimseyen el-Kaide gibi örgütlerin kendilerini “selefî” olarak nitelendirmesiyle birlikte “Cihâdî Selefilik” kavramı, selefiliğin mezhebî yönünün zamanla “şiddet eğilimli bir dini anlayış” olarak siyasileşmesine neden olmuştur. Batı dünyasının da etkisiyle Selefilik, kavramsal olarak şekil değiştirmiş, Mısır merkezli küçük selefî grupların gündeme gelmesiyle birlikte ulusal ve uluslararası siyasette önemli bir yer tutar hâle gelmiştir.

Mısır’da 25 Ocak Halk Devrimi’nde de etkisini gösteren selefî gruplar, devletler için eskiye kıyasla daha ciddi tehditler oluşturmaya başlamışlardır. Ancak diğer taraftan Mısır Devrimi’nden sonra, şiddeti bir değişim yöntemi olarak kabul etmeyen ve daha fazla toplumsal desteğe sahip olduğu anlaşılan apolitik selefî hareketlerin de var olduğu fark edilmiştir. Dolayısıyla selefî hareketleri yalnızca cihâdî yönü ağır basan şiddet eğilimli gruplar olarak ele almak yanlış ve/veya eksik bir değerlendirme olacaktır.

KAYNAKÇA

- Arı, T. (2014) “Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi”, (Cilt 1), Bursa, Dora.
- Baycar, A. ve Acar, M. (2019) “Seyyid Kutub'un Düşünce Sisteminde İdeal Toplum ve Cihad”, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, 5: 474-487.
- Behçet, M. (2019) “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerinden Arap Baharı'nın İncelenmesi”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21: 303-321.
- Bekaroğlu, E. A. ve Kurt, V. (2015) “Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: "Arap Baharı" ve Sonrası Sürecin Analizi”, Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi, 2: 1-36.

- Bozbaş, G. (2016) “Ortadoğu’da Bölgesel Milliyetçilikler: Mısır Örneği”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18: 108-113.
- Boztemur, R. (2011) “Mısır’da Halk Hareketleri, Müslüman Kardeşler ve Demokrasinin Geleceği” *Adam Akademi*, 2: 55-70.
- Büyükkara, M. A. (2016) “Çağdaş İslâmî Akımlar”, 2. Baskı, İstanbul, Klasik Yayınları.
- Çakmaktaş, N. (2014a) “İslami Hareketlerin Sosyolojisi: Mısır’da Selefî Hareket”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Çakmaktaş, N. (2014b) “Siyaset ve Apolitizm Arasında Mısır’da Selefî Hareket: ed-Da’vetu’s-Selefiyye Örneği”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(2): 1-30.
- Çakmaktaş, N. (2016) “Mısır’da Selefî Hareket”, İstanbul, Açılımkitap.
- Dönmez, R. Ö. (2004) “Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı’ya Karşı Siyasal İslam”, *Uluslararası İlişkiler*, 1(4): 81-114.
- El-Anani, K. (2016) “Inside the Muslim Brotherhood: Religion, Identity and Politics”, Oxford University Press.
- Esposito, J. L. ve Voll, J. (1996) “Islam and Democracy”, New York, Oxford University Press.
- Gencer, B. (2008) “İslam’da Modernleşme 1839-1939”, Ankara, Lotus.
- Kayalı, Ö. (2016) “İhvan-ı Müslimin Hareketi ve Mısır Siyasetine Etkisi (1928-2015)”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kılavuz, M. T., Mercan, M. ve Güder, S. (2014) “Orta Doğu’da İslamcı Siyaset: Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda Raporu” İstanbul, İlke.
- Mellor, N. (2018) “Voice of the Muslim Brotherhood: Da’wa, Discourse and Political Communication”, New York, Routledge.
- Mitchell, R. (1993) “The Society of the Muslim Brothers” Oxford University Press.
- Özdemir, A. Y. (2013) “From Hasan Al-Banna to Mohammad Morsi; The Political Experience of Muslim Brotherhood in Egypt”, Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, Ankara.
- Somuncuoğlu, E. (2019) “Siyasal İslam ve Mısır’da Müslüman Kardeşler’in Dönüşümü”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Terzi, Ö. G. (2014) “Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İş Birliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Uludağ, S. (2021) “İslâm Düşüncesinin Yapısı: Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe”, 14. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Ülger, İ. K. (2016) “Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2): 131-151.
- Ünlüsoy, K. (2016) “Mısır Selefiliği ve İhvan-ı Müslimîn’le İlişkisi”, *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 1(9): 39-75.
- Zahid, M. (2010) “The Muslim Brotherhood and Egypt's Succession Crisis: The Politics of Liberalisation and Reform in the Middle East”, New York, Tauris Academic Studies.